



הקדמה

מהפכת המידע של המאה ה-21 מזמנת שפע אפשרויות חדשות ומרתקות ללמידה, ליצירת קשרים חברתיים ולהנאה. לצדן של הזדמנויות אלו, מציבה אתגרים חדשים ומורכבים וחושפת את צרכייה למצבי סיכון ופגיעה.

רשת האינטרנט בכלל ו הרשתות החברתיות בפרט מציעות במה ייחודית ליצירת קשרים בין אישיים מגוונים בין בני אדם מתוך מכנה משותף, תחומי עניין דומים או ערכים משותפים. עם זאת, טמונה בבמה הייחודית גם האפשרות לפעילויות פוגעניות. בבואנו לקדם שיח על התועלת ברשתות החברתיות לצד המגבלות והאתגרים שהן מזמנות, עלינו להיות מודעים למקומן המרכזי בחיי תלמידינו ומתוך כך לשאוף לפתח בקרב התלמידים מודעות לחשיבותן של נורמות התנהגות מיטביות ברשת ולשימוש נבון בכלים הטכנולוגיים ובמכשירים האישיים. כמו כן, חשוב לפתח מודעות למורכבות המרחב הווירטואלי ואתגריו. לאורך כל שנת הלימודים הדגשנו היבטים אלו באמצעות המסר - "30 שניות למחשבה לפני שיתוף והפצה".

החופש הגדול עומד בפתח ומציע מגוון של הזדמנויות ופעילויות לילדים ובני הנוער. יחד עם זאת, החופש מאופיין בשעות פנאי מרובות, הטומן בחובו גם חשיפה למצבי סיכון בעולם הממשי וגם במרחבי הרשת. גם לקראת היציאה לחופשת הקיץ נרצה להדגיש את החשיבות בהפעלת שיקול דעת והשהיית תגובה לפני פרסום תכנים ברשת על מנת שתהיה לנו חופשה בטוחה ומהנה.

המערך החינוכי המוצע כאן, המתמקד בגבולות השיח במרחב האינטרנט, מיועד לחטיבות הביניים והחטיבה העליונה ונועד לסייע בהקניית נורמות התנהגות ראויות, יצירת שפה משותפת ופיתוח תרבות המקדמת אחריות ומעורבות חברתית בקרב תלמידים, מורים והורים, תוך דיון בנושא חופש הביטוי.



מערך שיעור לחטיבת הביניים והחטיבה העליונה

מטרות:

1. התלמידים/ות יכירו את המושג "חופש הביטוי", כזכות אדם וכערך.
2. התלמידים יכירו בגבולות חופש הביטוי ובקיומן של דילמות בנושא זה.
3. התלמידים/ות יקבלו השראה וחשיפה לאפשרויות הפעולה, באמצעות חופש הביטוי ברשת, לחיזוק שיח דמוקרטי וזכויות אדם בישראל.
4. פיתוח אחריות אישית, אחריות אזרחית חברתית והסכמות על דרכי תגובה ודיווח, למניעת פגיעה בפרטיות ובשם הטוב של כל אדם, בדגש על הפעילות ברשתות החברתיות.
5. העצמת התלמידים ושימת דגש על כך, שבידיהם למנוע פגיעה בעצמם ולהימנע מפגיעה באחר.
6. הגברת המודעות למשמעויות ולתוצאות האפשריות של הפצת מידע, תצלומים וסרטונים ברשתות חברתיות.

*** הפעילויות שלהלן כוללות התייחסות לנושאים טעונים, העשויים לעורר חילוקי דעות בחדר הכיתה. לפיכך, **כהכנה לשיעור מומלץ לקרוא את חוזר המנכ"לית תשע"ה / 1**, בו התייחס משרד החינוך לאופן שבו כדאי לנהל דיונים חינוכיים בנושאים השנויים במחלוקת. בנוסף, בנספח ב' מופיעה הצעה לעקרונות מנחים בחינוך לחופש ביטוי, מאת "האגודה לזכויות האזרח".



גבולות השיח במרחב האינטרנט כחלק מחופש הביטוי (45 דקות)

מהלך הפעילות:

- א. המורה יכתוב על הלוח את הסעיף העוסק בחופש הביטוי מתוך [הכרזת זכויות האדם](#) :
"כל אדם זכאי לחירות הדעה והביטוי, לרבות החירות להחזיק בדעות ללא כל הפרעה, ולבקש ידיעות ודעות, ולקבלן ולמסרן בכל הדרכים וללא סייגי גבולות. " (מתוך: "ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם", סעיף יט")
- ב. הכיתה תחולק לארבע קבוצות, כל קבוצה תקבל דף ובו תיאור מקרה העוסק בנושא - דרכי תגובה אפשריות כביקורת על פגיעה בזכויות.
הקבוצה תדון בשאלות המנחות המופיעות תחת תיאור המקרה. יש להנחות את התלמידים/ות לכתוב סיכום לדיון שערכו.
- ג. הכיתה תחזור למליאה לדיון.



אירוע:

חניכי שכבת י"א בתנועת נוער יצאו לטיול של יומיים לגליל, במסגרת התנועה. היום השני של הטיול כלל טיפוס בחבלים ועלייה במדרגות רבות. נעמה, אחת הבנות, מתקשה בהליכה ונעזרת בקביים. לפני היציאה למסלול מדריך הטיול הציע לנעמה לצאת למסלול ולהיעזר במלווה שיתמוך בה לאורך המסלול, או להישאר באוטובוס עם אחת המדריכות. נעמה ענתה שהיא לא מעוניינת במלווה שכן הדבר יגרום לה אי נוחות, בושה והרגשה חריגה בפני חבריה לתנועה ולכן היא מעדיפה להישאר באוטובוס. 3 מחברותיה הקרובות של נעמה ששמעו על כך, חשו שנעשה לנעמה עוול והחליטו להישאר אתה באותו היום באוטובוס.

במהלך היום החליטו הבנות שעליהן לפעול כדי שמקרים כאלו לא יתרחשו שוב, ושטיולי תנועת הנוער יותאמו באופן טוב יותר גם לחניכים בעלי מוגבלויות, כמו נעמה.

לפניכם מספר דרכי פעולה אותן שקלו החברות:

1. לצלם את נעמה עצובה ולשלוח את התמונה בווטסאפ הקבוצתי ולכתוב ביקורת קשה כנגד צוות ההדרכה והתנועה.
2. להעלות פוסט תלונה בדף הפייסבוק של תכנית אקטואליה טלוויזיונית מפורסמת.
3. פניה לרכז/ת התנועה היישובי
4. להעלות פוסט תלונה בדף הפייסבוק הראשי של תנועת הנוער
5. פניה במייל ליו"ר התנועה

דיון בקבוצות:

הכתה תתחלק לקבוצות.
האירוע מתאר פגיעה בזכויותיה של נעמה. אילו זכויות לדעתכם נפגעו?
כל קבוצה תקבל דרך פעולה אחת אפשרית ותתבקש לנסח את הפניה.
לאחר מכן נתכנס במליאה וכל קבוצה תציג את הפניה שהיא ניסחה.

ונקיים דיון במליאה בשאלות הבאות:

השאלות לדיון במליאה:

1. מהי דרך הפעולה המועדפת עליכם?
2. אילו יכולתם להמליץ על "מדרג" התלונות, לפי איזה סדר הייתם ממליצים לחניכות לפעול?
3. איזו דרך פעולה אינה ראויה בעיניכם?
4. אילו הבדלי ניסוח יהיו בין הפניות השונות, מדוע?



5. הציעו כללים להתנסחות במרחב האינטרנטי.
6. מהן ההשלכות האפשריות של פנייה בערוצי האינטרנט? (מידיות, תפוצה, נצחיות המידע ברשת)
- (מצורף כרקע קישור למצגת לצוותי חינוך בנושא המסרים לשבוע הלאומי לגלישה בטוחה)**
7. מהו היתרון של פניה פנים-אל-פנים לרכז התנועה?
8. מה נכון לעשות כאשר אנו נחשפים לביקורות פומבית ברשת – האם כדאי להגיב ברשת כנגד? לשתף מבוגרים?
9. האם נתקלתם ברשת בתופעה של ביקורת והשמצות כלפי אנשים עם פרסום שמם ותמונתם – שתפו מה ראיתם? ומה הרגשתם בקשר לכך?
10. ההגדרה לשיימינג מתוך **ויקיפדיה**: "באנגלית, **Shaming** מהביטוי האנגלי לבושה (Shame) שיימינג היא תופעה של ביוש אדם או מותג באמצעות האינטרנט, ובפרט באמצעות הרשתות החברתיות, שהרחיבו את מספר מקרי השיימינג ואת עוצמתם
- מה הקשר בין שיימינג וחופש הביטוי?**
11. האם לדעתך פרסום ביקורת ברשת על אדם או ארגון הוא ביטוי לגיטימי במסגרת חופש הביטוי (הגדרתו מופיעה על לוח הכיתה)?
21. מדוע פרסום ביקורת ברשת הוא למעשה דוגמה לשיימינג?
31. האם שיתפתם פוסטים מסוג שיימינג? – מה הייתה מטרת השיתוף? ומה הייתה התוצאה?
41. מה המשמעות של שיתוף פעולה עם פוסטים ביקורתיים/משמיצים ברשת (לשתף בהם ולהעביר לאחרים)?
51. האם לדעתכם שיתוף פוסטים כאלה מהווה פגיעה בזכויות? אילו זכויות עלולות להיפגע? מדוע?
61. מה המשמעות של חוסר תגובה לפוסטים כאלו?
71. איך אפשר לצמצם את הסכנות והתוצאות השליליות של ביקורת ברשת?
81. במאי 2012 נחתמה "אמנה לשימוש אחראי ומשכיל באינטרנט" על ידי שר החינוך, ח"כ גדעון סער, יושבת ראש מועצת התלמידים והנוער הארצית דאז אופק הרניק ויושב ראש וועדת החינוך דאז ח"כ אלכס מילר.
- קראו את **אמנת הנוער הישראלי להתנהגות נאותה באינטרנט**.
- מה דעתכם על הכתוב באמנה?
- האם הייתם חותמים עליה? מדוע?



מה הייתם מוסיפים לאמנה?

מה תפקידם של בני ובנות הנוער בשמירה על התנהגות נאותה ברשתות החברתיות?

סיכום

בשיעור זה, במסגרת השבוע הלאומי לגלישה בטוחה ברשת, עסקנו במושג "חופש הביטוי" על משמעויותיו השונות, בדגש על המרחב האינטרנטי.

בדקנו מהם הגבולות לחופש הביטוי ומתי ראוי להציבם, דרך תופעת השימוש ברשת לצורך ביקורת.

הבנו את חשיבות חופש הביטוי, באמצעותו ניתן לקדם שיח דמוקרטי ולעודד הגנה על זכויות אדם. הבנו כי חברה דמוקרטית תעשה כל מאמץ להגן על חופש הביטוי, תוך שמירה על זכויות האדם האחרות ומבלי לאפשר לחופש הביטוי להפוך לכלי של פגיעה בזכות לכבוד, לפרטיות ולשם טוב.

הסכמנו יחד כי יש להימנע מלהפוך את האינטרנט לזירה המחליפה את ההליך המשפטי ההוגן.



למורה:

להלן קישורים למערכי שיעור נוספים העוסקים בגבולות השיח באינטרנט שפורסמו לקראת השבוע הלאומי לגלישה בטוחה באינטרנט תשע"ו:

[קישור](#) למערך שיעור חושבים לפני שמפיצים

[קישור](#) למערך שיעור לוקחים 30 שניות למחשבה לפני שיתוף והפצה

[קישור](#) למערך שיעור שיתוף, הפצה, ושמירה על פרטיות

נקודות הרחבה למורה:

- שימושי הרשת בקרב התלמידים: מתי ולשם מה אתם משתמשים ברשת? (למידה, פנאי, שמירה על קשר עם משפחה וחברים.)
- חשוב להדגיש שצילום תמונה ושליחתה לחבר מסוים לא מהווה הסכמה להפצה.
- חשוב לחדד את ההבדל שבין ההסכמה לצילום או לחשיפה בפני אדם מסוים, לבין מתן הסכמה להפצה.
- כדאי להעביר את המסר שצילום תמונות הינו לגיטימי ויכול להוות חלק מאינטראקציות חברתיות, אך יחד עם זאת חשוב שיעשה בהסכמה תוך התייחסות לגבול בין צחוק והנאה לבין פגיעה ועלבון.
- כדאי לדבר על התחשבות רגישות ואכפתיות לזולת - "אל תפרסם מה שלא היית רוצה שיפרסמו עליך או על יקיריך".
- יש להדגיש את האחריות האישית של כל אחד מהמעורבים (כל מי שקיבל את התמונה) ואת החשיבות בהפעלת שיקול דעת טרם הפצת המידע לאחרים.



נספח א: חופש הביטוי

"כל אדם זכאי לחירות הדעה והביטוי, לרבות החירות להחזיק בדעות ללא כל הפרעה, ולבקש ידיעות ודעות, ולקבלן ולמסרן בכל הדרכים וללא סיגים גבולות. " (מתוך: "ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם", סעיף יט')

חופש הביטוי עולה לעיתים תכופות לדיון ציבורי בהקשרים שונים – ביטויי שנאה ברשתות החברתיות, התבטאויות קשות של אישי ציבור, חופש הביטוי האומנותי והאקדמי, ועוד. סוגיות הקשורות בנושא מעוררות רגשות עזים בקרב הציבור, והקו הדק אך הברור שבין חופש הביטוי לבין הסתה לגזענות הולך ומיטשטש. במקרי הקיצון, חופש הביטוי משמש כמסווה להסתה, שעלולה להסתיים באלימות קשה – מילולית או פיזית.

מקרים אלו ואחרים מדגישים את הצורך לעסוק בנושא חופש הביטוי, במסגרת חינוכית, מזוויות שונות. מטרת המערך שלפניכם היא לעודד את התלמידות והתלמידים לחקור את הנושא, להיות מעורבים במתרחש סביבם תוך הבנה מעמיקה של מהות חופש הביטוי וגבולותיו, חינוכיתו למשטר דמוקרטי תקין והחשיבות שבהגנה עליו.

מהו חופש הביטוי?

היכולת לשכנע, להחליף דעות ומחשבות, לבקר את השלטון ולבטא את הייחודיות הטמונה בכל אדם ואדם מותנית בקיומו של חופש הביטוי.

חופש הביטוי מהווה תנאי למימושן של חירויות רבות אחרות. כך, למשל, חופש הבחירה בדמוקרטיה מתבסס על חשיפת הציבור למגוון דעות. חופש היצירה תלוי אף הוא באופן ישיר בחופש הביטוי; אפשר אף לומר שכל מאבק על זכויות אדם, בין שהמאבק הוא על שוויון ובין שעל מימושה של חירות, מניח כצעד ראשון את קיומו של חופש הביטוי. פעולות שכנוע, הפגנות, עצומות, נאומים, מאמרים בעיתון, שירי מחאה ועוד — כל אלו נכללים בחירות חשובה זו.

הצידוקים הקלאסיים לחופש הביטוי מסתמכים על ההנחות הבאות:

1. **האדם הוא יצור תבוני:** הנחת המוצא הדמוקרטית היא שהאדם יכול לבחור בטוב לו מבין כמה אפשרויות, ולכן יש טעם לחשוף אותו למגוון דעות.
2. **חופש הביטוי הכרחי לגילוי האמת:** רק דיון חופשי מאפשר לגלות את הדעה המייצגת את האמת. ייתכן שדווקא הדעה שהשמעתה נאסרה, היא הנכונה.
3. **חופש הביטוי הכרחי להליך דמוקרטי תקין:** חופש הביטוי מאפשר לבקר את השלטון, ואף מאפשר לשנות את המציאות הפוליטית בדרכי שכנוע רציונליות, בלא לגלוש לאלימות.

לאורך שנות קיומה של מדינת ישראל נוכחנו שוב ושוב במצבי התנגשות של חופש הביטוי עם זכויות אדם ועם ערכים ואינטרסים שונים.

נספח ב' - הצעה לעקרונות מנחים בחינוך לחופש הביטוי:

א. משרד החינוך התייחס לאופן שבו כדאי לנהל דיונים חינוכיים בנושאים השנויים במחלוקת, בחוזר המנכ"לית תשע"ה/1.

ב. הצעות נוספות:

- אופן ניהול השיח 1: דיון מסודר- בהתאם להתקדמות הכיתה ובהתאם לנושא המדובר. לדוגמא- במידה ואתם/ מעוניינים לקיים שיח בנושאים פוליטיים טעונים אשר השפיעו בוודאות על התלמידים ברמה הרגשית – בנו setting מתאים, הבהירו שיתקיים סבב ראשון בו כל אחד/ת יביע את דעתו ללא התערבות או הפרעה מצד אחרים. לאחר מכן ניתן לקיים סבב נוסף בו תלמידים יציבו שאלות ש התעוררו בעקבות הסבב הראשון, שוב ללא הפרעה מצד אחרים. ככל שאתם חשים שהתלמידים מתרגלים ומשתפרים ביכולות ההקשבה שלהם, כך ניתן "לשחרר" יותר את הדיון לכיוונו של דיון פחות "נוקשה" ויותר אינטואיטיבי, אך לא פחות מכבד וסובלני.
- אופן ניהול השיח 2: דוגמא אישית (modeling) של המורה- בהתאם לסעיף הקודם, וודאו כי הנכם נאמנים בעצמכם/ לערכים של כבוד, שוויון וביטוי – אפשרו לכלל התלמידים הזדמנות שווה להתבטא, במיוחד חשוב הדבר עבור תלמידים המתקשים להשתלב בשיח קולני הנוטה להתקיים בין כמה חברי כיתה בודדים, בעוד הם נותרים/ות דוממים/ות. הישארו פתוחים לחשיבה ביקורתית מצד התלמידים אף כלפיכם כמורים, כשם שאתם מבקשים להטמיע ערכים של חשיבה ביקורתית בנוגע לעצמם או לחבריהם.
- רלוונטיות לעולמם של הלומדים/ות- חלק מהותי מכל סוג של חינוך השואף להטמיע ערכים ברמה התודעתית הינו הקרבה לעולמם של הלומדים. רלוונטיות כזו עשויה לנבוע מתוך: א עניין של התלמידים בנושא מסוים גם אם הוא אינו קשור ישירות לחיי היומיום שלהם. ב. סוגיה המעסיקה תלמידים/ות מחיי בית הספר והכיתה, העשויה להביא לתובנות חשובות בהקשר של חופש הביטוי, וליצור אצלם חיבור רגשי שהינו קריטי לשינוי תודעתי. ג. סוגיות הקשורות ישירות לזוויות של תלמידים בכיתה, אשר באופן טבעי יוצרות חיבור רגשי (במקרים אלו חשוב להיזהר מחשיפת יתר של תלמידים שאינם מעוניינים בכך וחוששים מפגיעה).
- גבולות השיח- חשוב שהתלמידים יבינו מהו הגבול, מתי נחצה הגבול והשימוש בחופש הביטוי הופך לפוגעני. הצעתנו היא להבהיר לתלמידים כי עלינו להימנע משימוש בשפה לא מכבדת (כלפי תלמידים אחרים בכיתה. יש לעשות כל מאמץ להימנע מהערות פוגעניות ומשפילות, גם אם הדברים הנאמרים מעוררים התנגדות קשה. במקרים אלו הדיון יופסק ויובהר לכיתה שנחצה הגבול. עניין הגבול חשוב במיוחד כאשר מדובר בשיח הנוגע בזהויות הנוכחות בכיתה. שימו לב- ישנו הבדל בין אמירות קשות ובוטות (כן, אפילו גזעניות) שדווקא עשויות להיות חשובות לקידום החשיבה הכינתית המשותפת, לבין אמירות שפוגעות ישירות בתלמידים בכיתה. במידה ונחצה הגבול ועליכם להתערב, כדאי שהמורה יעביר מסר לכלל התלמידים מבלי להבהיר למי הוא מתייחס ובכך לבזר את התגובה ולקרוא בפועל לכלל התלמידים לקחת אחריות על חציית הגבול.



משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח

המטה לחינוך אזרחי ולחיים משותפים المقر للتربية المدنية وللحياة المشتركة



עקרון חשוב נוסף הוא להשתדל לא לבחור בהימנעות מתגובה. הימנעות מהסוג הזה בד"כ גוררת פרשנויות רבות מצד התלמידים, ולכן היא איננה מעבירה מסר ברור. לעיתים היא אף עלולה להיחשב כהסכמה עם מה שנאמר. כמו כן, לבחון את השפעתו של השיח ולבקש מהקבוצה לקבוע לה כללי שיח חלופיים.